

УДК 332.2:339.13.017

ЗЕМЕЛЬНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЕКОНОМІЧНИХ РИНКОВИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

*П. Хомин, д. е. н., професор,
Тернопільський національний економічний університет,*

Ключові слова: урожайність, трансформація, земельні відносини, сільськогосподарське підприємство.

Key words: productivity, transformation, land relations, agricultural enterprise.

Ключевые слова: урожайность, трансформация, земельные отношения, сельскохозяйственное предприятие.

Хомин П. Я. Земельні відносини в контексті загальноекономічних ринкових взаємовідносин.

Аналізується стан землекористування у аграрному секторі економіки України. Дається оцінка стану розвитку земельних відносин як частини загальної сукупності економічних взаємовідносин в ринкових умовах здійснення економічної активності. Обґрунтовано шляхи дальшого розвитку земельних відносин та визначено необхідні для цього умови та відповідні обмеження.

Khomyn P. Ya. Land relations in the context of general economic market interrelations.

The state of land usage in agrarian sector of Ukraine's economy is analyzed. The land relations development state evaluation as the part of the general group of economical interrelations under market relations of economical activity realization is done. The ways of land relations futural development are substantiated as well as some needed for that conditions and proper limitations are defined.

Хомин П. Я. Земельные отношения в контексте общеэкономических рыночных взаимоотношений

Анализируется состояние землепользования в аграрном секторе экономики Украины. Дается оценка состояния развития земельных отношений как части общей совокупности экономических взаимоотношений в рыночных условиях осуществления экономической активности. Обоснованы пути дальнейшего развития земельных отношений и определены необходимые для этого условия и соответствующие ограничения.

Постановка проблеми. Найважливішою умовою раціонального використання землі є встановлення ефективних земельних відносин, які характеризуються суспільними відносинами між людьми, пов'язаними з володінням і користуванням землею, і є складовою всієї системи виробничих відносин кожної даної історичної епохи. Земельні відносини, як і весь економічний лад суспільства, історично розвиваються і змінюються разом із зміною продуктивних сил. На всіх етапах історії суспільства земельні відносини розвиваються під безпосереднім впливом економічного закону відповідності характеру виробничих відносин рівню розвитку продуктивних сил.

За останні роки розвиток земельних відносин в Україні набув стагнаційної форми, що стримує дальший розвиток ринкових відносин в економіці країни в цілому, оскільки негативно позначається на залученні іноземних інвестицій, трансформації організаційно-правових форм господарювання, активізації економічної діяльності сільського населення та органів місцевого самоврядування. Проблема полягає в необхідності всестороннього обґрунтування шляхів дальшого розвитку земельних відносин та визначення необхідних для цього умов і відповідних обмежень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі земельних відносин цілком об'єктивно приділялась велика увага з боку провідних українських вчених-економістів, серед яких варто назвати В. Амбросова, В. Горлачука, Д. Гнатковича, Б. Данилишина, Д. Добряка, С. Дорогунцова, А. Лисенького, Л. Новаківського, В. Месель-Веселяка, О. Они-щенка, П. Саблука, А. Сохничка, М. Ступеня, В. Трегобчука, А. Третяка, М. Федорова, М. Хвесика, І. Червена, В. Юрчишина, І. Юхновського. Однак недостатній на сьогодні рівень розвитку земельних відносин, низька їх соціальна, економічна та екологічна ефективність, що в сукупності у значній мір зумовлюють наявний незадовільний рівень розвитку сільського господарства і дотичних до нього сфер економіки свідчать про необхідність подальших досліджень вказаної проблеми стосовно умов і потреб сьогодення.

Постановка завдання. Завданням даної статті є аналіз і узагальнення основних підходів до вирішення проблеми вдосконалення земельних відносин у

аграрній сфері економіки в контексті підвищення ефективності її функціонування.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор України не можна виокремити із загальноекономічних ринкових взаємовідносин, які надто багатогранні, аби про них зараз говорити побічно. Тому добре, що конгрес ґрунтовно розглядає лише окрему, правда, найважливішу проблему з цього контексту – трансформацію земельних відносин. Бо без її вирішення логічно не пояснювана на основі кількісних показників хронічна відсталість аграрного сектору України, як і всіх постсоціалістичних країн, завадить пошуку справжніх чинників, що протидіють досягненню хоча б такого рівня його розвитку, який мають найближчі сусіди, зокрема, Німеччина, Франція (табл. 1).

Як бачимо, показники урожайності в Україні майже у три рази нижчі від Німеччини. Чи не парадокс? Але тут можна навести інший: за площею ріллі у розрахунку на особу Україна входить у першу десятку держав світу – шосте місце (рис. 1).

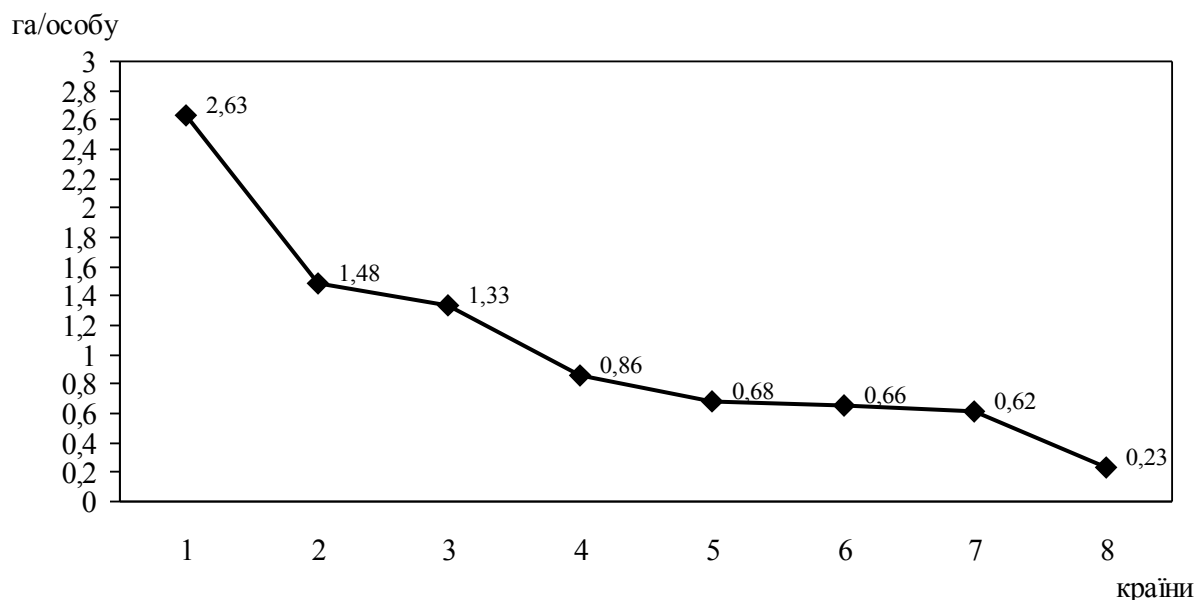
Таблиця 1

Урожайність та виробництво тваринницької продукції в окремих країнах за 1990-2007 роки

Показники	Роки			
	1990	2005	2006	2007
Урожайність зернових культур, ц/га				
– Україна	35,1	26,0	24,1	21,8
– Росія	14,4	18,6	18,9	18,2
– Німеччина	54,1	66,2	64,1	63,6
– Франція	60,8	67,1	66,9	63,5
– Польща	22,3	31,4	25,9	32,4
Урожайність цукрових буряків, ц/га				
– Україна	275,7	248,2	284,7	294,2
– Росія	174,0	274,6	325,4	290,0
– Німеччина	496,6	601,9	577,4	643,0
– Франція	668,3	773,2	788,2	822,9
– Польща	379,8	383,3	437,9	444,4
Виробництво м'яса на одну особу, кг				
– Україна	84,0	33,8	37,0	...
– Росія	...	34,3	36,0	...
– Німеччина	91,2	83,6	85,0	...
– Франція	101,2	101,8	85,0	...
– Польща	78,7	86,4	87,0	...
Виробництво молока на одну особу, кг				
– Україна	473,0	289,6	284,0	...
– Росія	...	216,4	219,0	...
– Німеччина	394,1	334,5	339,0	...

– Франція	460,7	428,6	408,0	...
– Польща	415,4	324,6	315,0	...

Джерело: [1, с. 372, 375, 391]

Умовні позначення осі X			
1. Австралія	3. Казахстан	5. Аргентина	7. США
2. Канада	4. Росія	6. Україна	8. Світ у середньому

Рис. 1. Рівень забезпеченості ріллею в окремих країнах у 2000 році

Джерело: [2, с. 723].

До того ж у нас зосереджено 1/3 найкращих чорноземів. Але в розрахунку на ту ж особу за експортом сільськогосподарської продукції Україна у декілька разів поступається всім цим країнам (за винятком Росії), а також Німеччині та Франції – відповідно 7,5 та 13,6 разів!

Більше того, замість бути „житницею” Європи, ми перетворились в імпортера продовольства, а в окремі роки навіть змушені закуповувати зерно за кордоном.

Звісно, можна заперечити, мовляв в Україні не ростуть банани, ківі, фейхуа та інші марципани. Але в Німеччині вони теж не ростуть, однак тут співвідношення імпорту до експорту 1,36, а в Україні 1,78. У Франції цей показник становить 0,75, тобто, тут сільське господарство є джерелом надходження валюти, а не вимивання її з бюджету держави.

Аби пояснити такі парадокси, на наш погляд, треба пригадати дещо з давньої економічної теорії, яка може бути повчальною для нас сьогодні.

Так-от, у Франції в XV-XVII ст. панівною була доктрина меркантилістів. Найбільш відомий їх представник Жан Батист Кольбер (1619–1683) навіть був міністром фінансів в уряді Людовіка XIV. За цією доктриною низькі ціни на хліб вважались необхідною умовою розвитку промисловості й торгівлі. Але при цьому довелось заборонити його вивезення з країни [3, с. 156]. Правда, це нам до болю знайоме?

А тепер слово Франсуа Кене (1694-1774): „Спроби обмеження або утруднення торгівлі в період хороших урожаїв приводять до порушень у сільськогосподарському виробництві, в результаті чого послаблюється могутність держави, скорочуються доходи власників, ...

розоряються землероби і проходить обезлюднення сіл. Тільки нерозуміння дійсних вигід Франції може привести до обмеження експорту зернових культур із-за побоювання, що їх може не вистачити, у той час, як у дійсності у Франції може бути вироблено хліба більше, ніж його можна було б продати за кордон. Поведінка, якої стосовно цього притримується Англія, доводить протилежне ... продаж частини зібраного урожаю за кордон є найбільш вірним засобом підтримати землеробство, забезпечити достаток продуктів ...

З того часу, як Англія заохочує експорт зернових ..., англійський народ не страждає ні від надмірної дороговизни, ні від його знецінення” [3, с. 110].

Але незаперечність авторитету Ф. Кене, як і наведені вище показники ефективності сільського господарства Франції не можуть бути підставою для поверхового висновку, що лише зняття обмежень у торгівлі зерновими дасть можливість досягти тих же успіхів. Це було б надто просто й легко.

Отож, треба перш за все глибоко проаналізувати стан земельних відносин в Україні. При цьому варто відкинути будь-які спекулятивні перемикування фактографічної інформації, як і свідоме чи, від незнання справжнього стану справ, – несвідоме заперечення необхідності трансформації земельних відносин, бо об’єктивна оцінка показників свідчить, що дальше затягування вирішення цієї проблеми – це тільки упущені можливості щодо розвитку аграрного сектору.

Адже не можна розрахувати, що у тривалій перспективі особисті підсобні господарства населення будуть стабільно давати тих самих 60 відсотків валової продукції. Тривожний дзвоник уже тельнякає: поголів’я тварин тут починає скорочуватись. Якщо ж ударить набат, то буде пізно щось трансформувати. Водночас концентрація виробництва в аграрному секторі іншим шляхом, ніж вільний продаж землі, не відбудеться. Хіба що знову стати на позаринкові методи. Але це ми вже проходили і вийшло: сіяли в СРСР, а збирали в Канаді.

Об’єктивна ж картина щодо земельних відносин може бути висвітлена за відповідними показниками (табл. 2).

Так, 64 відсотки сільськогосподарських підприємств мають більш ніж по 0,5 тис. га землі, а значна їх частка – майже 23 % – понад 2 тис. га угідь. Водночас шоста частина фермерських господарств має до 5 га сільськогосподарських угідь, а 78 відсотків – 22 га, хоч тут є й такі, котрі обробляють понад 2 тис. га.

Тому, не поділяючи демагогічних висновків про руйнацію великих товаровиробників – їх є більше 14 тис. од. і вони використовують 19 тис. га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 15,3 тис. га ріллі, або 53 та 49,4 відсотків відповідно, усе ж таки вважаємо, що майбутнє аграрного сектору України в концентрації землекористування. Звісно, можна повернутись до лозунга “Фабрики – робочим, земля – крест’янам”! Але вже й найлівіші про фабрики не згадують, а вболівають тільки за землю.

Щодо заперечень стосовно продажу землі, то чомусь власне селян тут не чути, а лише тих, які без ринку землі якимось потихеньку стають найбільшими латифундистами – новітніми Калитками. Їх можна поділити на дві категорії.

Перша, про яких склали віршик: “Мы не сеем, не пашем, не строим, мы гордимся общественным строем!”;

Друга, т. зв. “орендарі”, яким оцей хаос на руку, бо виплачують (якщо й платять!) мізерні копійки – 1-2% від сміхотворної вартості землі. Мабуть тому, що не читали А. Сміта. А якщо й читали, то тут же викинули з пам’яті, бо саме поняття ренти за землю [1, с. 105-106] для цих „уболівальників” є тим самим, що червоний колір для бика. І з великою вірогідністю можна припустити, що й у К. Маркса вони прочитали хіба що назву його основної праці [5]. Але й не читаючи цих праць, могли б спитати у європейського фермера, чи передадуть йому на таких умовах землю в оренду.

Тому не треба вважати селян дітьми, що не розуміють своєї вигоди і врешті-решт легалізувати ринок землі. Інакше її скуплять по декілька десятків за гектар, обдурили селянина, як не на ціні, то на курсі валюти.

Правда, є побоювання, що й ринкові відносини ми побудуємо за принципом: “Хотілось – як краще, а вийшло – як завжди”.

Висновки. Не заперечуючи інших шляхів трансформації земельних відносин – оренда,

кооперація, – треба врешті-решт відкинути упередженість і скасувати мораторій на продаж землі, бо вона все одно продається – така вже особливість ринкових умов, кращих за які з позицій економічного розвитку наразі людство не придумало.

А загалом спочатку треба твердо визначитись: ми за ринок чи за ШІІ Інтернаціонал? Адже ринкові умови не будуються за половинчастим застосуванням фінансово-економічних механізмів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК

1. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов* / А. Смит; [пер. с англ.; предисл. В. С. Афанасьева]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
2. *Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку (випуск 6)* – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 763 с.
3. *Історія економічних учень: підручник / за ред. В. Д. Базилевича.* – К. : Знання, 2004. – 1300 с.
4. Кэне Ф., Тюрго А. Р. Ж., Дюпон де Немур П. С. *Физиократы. Избранные экономические произведения* / Ф. Кэне, А. Р. Ж. Тюрго, П. С. Дюпон де Немур; [предисл. П. Н. Ключин; пер. с франц., англ., нем.] – М. : Эксмо, 2008. – 1200 с.
5. Маркс К. *Капитал. Критика политической экономии.* (Пер. И. И. Скворцова-Степанова). Т. I. Кн. I. *Процесс производства капитала.* – М. : Политиздат, 1978. – 907 с.